

A historical photograph of a man in a military uniform standing on a street next to a building. The man is wearing a dark cap, a light-colored double-breasted jacket with a white armband, and dark trousers. He is standing on a dirt or gravel street. To his left is a light-colored building with several windows. In the background, there are more buildings, some with bare trees in front of them, and a fence. The sky is overcast.

Kriget

1918

i dåtida

dagstidningar

Hans Björknäs

Kriget
1918
i dåtida dagstidningar

Sammanställd av
Hans Björknäs

Kustantaja: BoD – Books on Demand, Helsinki, Suomi
Valmistaja: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa
© 2022 Hans Björknäs

Historieförlaget i Finland
Pärmbild: Skyddskårister i Vasa 1918, Museiverket, Hitoriska
bildsamlingen. Fotograf okänd.
<https://www.finna.fi/Record/musketti>.
M012:HK19731119:5809
Layout: Marjatta Björknäs
ISBN 978-952-80-6290-5

Till strid!

*Det flammar, det brinner, det sjuder
ett folk sig reste i storm.
Det lyser som blod i öster
där frihetens sol rullar fram.
Allt högre den stiger på fästet
Ett folk går till strid i dess sken
Ett folk, som splittrat och söndrat
under våldets förtrampande häl
lät sig skändas och plundras i mörker för-
tvivlan och nöd.
Nu samlas dess skaror och bojorna brister
Det skälver som jordbävnings då.
Vår kamp är för framtid och frihet,
vår strid gäller sanning och rätt.
På den grusade världen, den gamla,
vi bygger en skimrande ny.
Här kräves ej mera blott viljor,
nu höves gärning och dåd.
Och mera: vårt varma, vårt brännande blod
Låt det brinna och rinna!
Mot dess blödande, flödande flod
bryter strålar från frihetens stigande sol.
Den lågan, den lyser och leder
vår väg ut i framtidens land.*

Allan Walenius

Publicerad i Arbetet 29. 1. 1918.

Innehåll:

Förord	7
Kriget 1918	16
Dag för dag	54
Svenska brigaden	57
27.11.17	66
"Upp trälar!"	72
Juhani Aho	74
Jägmuseet	80
Personregister	81
"Vi fordrar"	95
Minnesmärken	101
Skyddskårister och rödgardister	114
Tidningsartiklar	124
Uhrien haudoilla	443
Självständighets- förklaringen	445
Freden i Tartu	448
Litteratur	467
Bilder	472

FÖRORD

Finland är ett land som drabbats av svåra katastrofer. Under hungeråren 1886-1888 dog ställvis 20 % av befolkningen av svält. Under kriget 1918 dog närmare 40.000 människor, en del i regelrätta strider, en del mördade och en stort antal efter kriget i fångläger. Under krigen 1939-1944 dog omkring 100.000 människor. Jämfört med dessa är dagens corona-katastrof en liten bagatell.

Det finns knappast någon händelse i Finlands historia som orsakat så mycket divergerande åsikter, häftiga känslor och upprörda diskussioner som kriget vårvintern och våren 1918. Följderna av detta krig kan ännu ses i vårt samhälle. En enorm forskning rörande händelserna har gjort och fortsätter ännu.

Detta krig har många namn. Nu används ofta termen ”År 1918 års händelser”. En ”händelse” låter väldigt banalt för att beskriva det som hände denna dramatiska vårvinter. Namn som användes 1918 var uppror, klasskrig, torparevolution, medborgarkrig, det röda upproret och revolution. Den vita sidan ansåg att detta var ett frihetskrig, med målet att befria Finland från de ryska trupperna.

Den röda sidan ansåg att detta var ett klasskrig. I denna bok har vi använt det neutrala namnet ”Kriget 1918”

Varje år utkommer böcker som behandlar detta dramatiska skede i vår historia. Behövs det alltså ännu en bok till? På svenska?

Ja, kan man svara. Dels är litteraturen om kriget av förståeliga skäl mest finskspråkig. Dels närmar sig denna bok dessa skeenden på ett annorlunda sätt. Här får vi en bild av kriget som det uppfattades under den tid det pågick, i ljuset av dagstidningarna skriverier om kriget. Och många av våra yngre har inte någon väldigt klar uppfattning om vad som hände detta år, om vad som orsakade kriget och vilka krigets följder var.

Dagstidningarna var på den tiden allmänhetens viktigaste och oftast enda kanal för information. Det fanns ännu ingen radio, naturligtvis ingen television, inga sociala medier. Men tidningar fanns,

och de var många. Mycket fler än vi har i dag. Telefon fanns men förbindelserna kunde vara bristfälliga. Och sociala medier, det var säkert det att man träffades på andelshandeln och spridde obekräftade rykten.

På den tiden fanns det fler dagstidningar än nu. Också alla små städer och kommuner hade en egen tidning. Men nästan alla dagstidningar på svenska var borgerliga. Socialdemokratiska tidningar var endast två, Den ena var Arbetet som utkom i Åbo, och var en stor tidning med upplaga över 10.000. Den andra var Östebottens Folkblad, som hade en upplaga på omkring 1000 och utkom i Vasa. Tidningen förbjöds av Mannerheim i början av februari 1918, och det sista halvårets tidningar finns inte digitaliserade,

”Arbetet”, den största svenska socialdemokratiska tidningen, har uppfattats vara klart krigshetsande, t. o. m. våldsbenägen. Den 5.12.1917 skriver tidningen: ”Vidhållas måste förvisso, att det väpnade våldet är ett från socialdemokratisk synpunkt sett tillåtligt kampmedel.” Men tidningen fortsätter: ”Men för att våldet som ett arbetarklassens kampmedel skall bli densamma till gagn och ej till skada, samt för att arbetarklassen må bevara det moraliska försteg den har framom sina motståndare, är det oeftergivligt att användande av våld, där sådant förekommer, sker endast enligt sådana grundsatser och för sådana syften, som överensstämmer med det klassmedvetna proletariats åskådningssätt och de beslut vederbörande organisationer fattat. Att använda våld gentemot värlösa personer eller mot sådana som ej själva använder våld, är förkastligt. Särskilt fördömligt är det, om våldsdåd begås under revolutionens täckmantel för tillfredsställelse av enskilt hämndbegär eller enskild vinningslystnad.”

I ”Arbetet” mottogs krigsutbrottet med glädje. Den 24 januari skrev i redaktören Gunnar Mörn: ”I Viborg är kriget i full låga. Det är litet preludium till proletärkriget. Klasskampen tar sig skoningslösa och hårda uttryck. Leve kämparna för proletariats frigörelse. Hade jag ett gammalt muskedunder och låge jag på de viborgska vallarna skulle jag med glatt mod fyra av mot det fallfärdiga kapi-

talistiska dårhuset.

Det är fröjdefullt att leva, ja, jag tycker att man knappt är förtjänt av att få vara med om denna historiska tid.”

Efter krigsutbrottet skriver chefsredaktören Axel Åhlström i en ledare: ”Under allt detta elände vill hjärtat samtidigt sprängas av glädje, då man besinnar vad dessa dagar dock innebär för det arbetande folket.

Vi borde alla vara medvetna om att vi nu - trots det förödande broderkriget - dock upplever några av historiens högtidpunkter.”

Vädjan eller befallning om att civila eller tillfångatagna inte fick utsättas för våld upprepades otaliga gånger i de röda tidningarna. ”Alla slags illdåd, röverier, livsmedelsplundringar och annat tillägnande av annans ägendom övensom varje slags störande av ordningen är förbjudet och skall dömas av revolutionsdomstolen med revolutionstidens hela stränghet” deklarerade Åbo Revolutionära Komite’. I den vita pressen publicerades liknande påbud.

Under kriget grundades tillfälliga ”notisblad” på den röda sidan. Arbetarnas notisblad, Folkkommisariets notisblad och Lovisa notisblad var typiska sådana. Borgå Arbetares Meddelare utkom med några nummer mellan den 20 mars och 10 april.

Den sista röda tidningen som utkom under kriget var ”Eteenpäin” i Kotka. Den 4 maj utkom sista numret. Där uppmanas de röda att lägga ner vapnen, revolutionen var slut

”Det Vita Finland” var en tillfällig tvåsidig dagstidning som utkom i Vasa mellan den 17 mars och 14 april, Tidningen trycktes på Vasa-Postens tryckeri. I första numret finns en redogörelse för P.E. Svinhufvuds flykt från Helsingfors: ”Senator Svinhufvud lämnade Helsingfors på ett ganska dramatiskt sätt. Det fanns ingen möjlighet för honom att ensam fly från huvudstaden. En vacker dag uppenbarade sig emellertid en bil med några rödgardister utanför huset, där han hölls dold. De hojtade och skreko, att de nu skulle göra ett gott kap. De gingo därefter in och hämtade ut Svinhufvud och placerade honom i bilen och körde bort. Folkmassan, som till största delen bestod av rödgardister, hurrade när bilen rullade i väg.

De hade nog hurrat så lagom, om de vetat, att det var statsminister Svinhufvud, som fördes bort av några till rödgardister förklädda vänner, berättar en resande från Helsingfors.”

Journalisternas uppgift var inte lätt. Nyheterna kom via telefon eller telegraf, ofta med stora förseningar. Resande kunde berätta en del om skeenden på orter därifrån de kom. Nyheterna i dagstidningar kunde röra händelser som inträffat 1-2 veckor tidigare.

Propaganda var inget obekant begrepp redan på denna tid. Dels publicerade tidningarna ofta nog friserade nyheter (”motståndarna förlorade 600 man, vår sidan endast några enstaka”) och motståndarsidans råketer rapporterades säkerligen ofta i en överdriven version,

Det att så få stupade på den röda sidan förklarades bero på att arbetarna som stred på den vita sidan inte ville skjuta på andra arbetare utan i stället riktade geväret upp mot luften under striderna. Falska nyheter (nutidens ”fake news”) fanns. Att lantdagsvalet hösten 1917 var ett fuskvärk, där oräknade röstsedlar hittades här och där, påstoddes, och tankegångarna här påminner väldigt mycket om skeendena nyligen i USA, 102 år senare.

Då tyskarna landstigit i södra Finland förklarade röda tidningar att det inte alls var tyska soldater utan ett litet antal utklädda vitgardister.

Under kriget var det säkert många ”amatörjournalister” speciellt på den röda sidan, medan de vita tidningarna redigerades av yrkesmän. Jag har inte noterat att någon tidningsman i efterhand bett sina läsare om ursäkt för de falska nyheter tidningarna serverade under kriget.

Motståndarnas tidningar förbjöds i ett tidigt skede av kriget. Mannerheim förbjöd de socialistiska tidningarna i Vasa, och i södra Finland blev alla borgerliga tidningar förbjudna, tidningar som Helsingin Sanomat, Hufvudstadsbladet och Åbo Underrättelser. Det ”fria ordet” hade nog ingen betydelse alls vare sig på den vita eller röda sidan.

Kriget 1918 är ett skolexempel på vart hatiskt tal kan leda.

12

Följerna efter kriget - med tusentals döda i fångläger på många håll i vårt land - orsakades delvis av att folkopinionen godkände detta efter fruktansvärt hatiska skrivelser i de vita tidningarna. Visst hade det funnits hatiska skrivelser också i de rödas tidningar före och under början av kriget. Alla vita kallades slaktare rätt och slätt. Men de hatiska artiklarna i de vitas tidningspress mot slutet av kriget överträffade nog allt annat. Det fanns inte ett spår av förståelse för en stor del, kanske den största delen av de röda inte hade gjorts sig skyldiga till några grymheter. Ingen förståelse alls. De betecknades alla som grymma banditer i de vita tidningarna.

Många av dem hade anslutit sig till de röda av den orsaken att där fick man mat för dagen i detta hungersnödens land och en liten summa pengar att sända hem till den likaså ofta svältande familjen. De blivande gardisterna utlovades 10 mark per dag eller mera - kan ha känts lockande för en man eller kvinna med 30 marks månadslön. Att dessa löften sällan uppfylldes är sedan en annan sak.

Hatprat kan - om det pågår länge - leda till handlingar, fruktansvärda handlingar. Det är kanske en av de viktigaste lärdomarna vi kan ta av kriget 1918.

Det här är inte någon bok som passar i barnens händer - skildringarna över motsidans råa misshandel av sina krigsfångar är så pass grymma. Berättelserna hur motståndarna torterat sina fångar och massakrerat deras lik får stort utrymme i båda parternas tidningar.

Som exempel på hur grymheterna beskrevs kan detta citat från Abo Underrättelser den 27 april vara belysande:

”De röda vilddjurens framfart

Bland de röda vilddjurens offer finns flere präster. Kyrkoherden i Suodenniemi mördades invid sin hustrus sida. Liket fick ligga flere dagar ute i snön, och de egna tillätos icke taga vara på detsamma. De röda uppställde det stelnade liket utanför kyrkans port och stucko en bibel i offrets hand. Sedan begabbad och hånade man den döde.

En svensk krigare berättar följande fasansfulla skildring från

Ruovesi. Kyrkoherden därstädes hade av de röda korsfästs vid altarbordet i kyrkan. Hans bröst var uppfläkt av något eggvapen och i såret hade man strött salt. Ovanför det olyckliga offrets hnvud hade man med blod å en papperslajpp tecknat orden ..Auttakoon Jumalanne” („Må eder Gud hjälpa eder”).”

Det är den som segrar i ett krig som sedan skriver historien. Detta gäller alla krig, också kriget 1918. Mot slutet av kriget publicerade de vita tidnngarna fruktansvärt allvarliga anklagelser mot de röda (om misshandel, tortyr, mord på obehäpnade civila). De röda kunde inte offentligt bemöta dessa anklagelser, eftersom röda tidningar inte mera kunde utkomma i de städer där de vita tagit makten. Det är bra att hålla detta i minnet då man läser dessa texter. De kan vara sanningsenliga, men de kan också vara överdrivna, osanna, falska och missledande. Från krigets slutskede finns endast den ena partens, de vitas, tidningar.

Jag tror att de flesta av oss skulle ha haft en klar åsikt om till vilket läger vi skulle ha anslutit oss - om vi levt år 1918. Det har jag också. Men denna bok är helt neutral. Båda sidorna, både de röda och de vita, får sin röst hörd i tidningsartiklarna från vintern och våren 1918. Tidningsartiklarna har inte kommenterats. Det är fritt fram för var och en att bilda sig en åsikt om dessa. Någon enstaka text är finskspråkig - så att ingen information förloras vid översättning.

Oskar Wilde lär ha sagt: ”Det enda vi lär av historien är att den upprepar sig.”. Georg Santanyana, en amerikansk filosof, yttrade för över 100 år sedan: ”Den som inte kan minnas sin historia är dömd att upprepa den”.

Många skeenden 1918 är sådana att de känns obehagliga att minnas, och detta gäller både den vita och den röda sidan. Vinterkrigets slut noteras varje år ofta med långa artiklar i dagstidningarna, men slutet av 1918 års krig firas inte alla på samma sätt. Ändå var detta krigsslut minst lika viktigt som vinterkrigets slut för vårt lands framtid.

Det är viktigt att vi minns också de tragiska händelserna i vår historia och varför dessa hände. Om vi förstår detta har vi större möjligheter att undvika att liknande skeenden någonsin upprepas.

Så, låt oss sätta oss i en tidsmaskin och flytta oss tillbaka till 1918 genom att fördjupa oss i dåtida tidningar och föreställa oss de stämningar som rådde i de rödas och vitas läger denna vårvinter.

Hans Björknäs

Februari 2022

Kriget 27.1 - 15.5.1918

Bakgrund

Tanken på ett självständigt Finland, fritt från det ryska överväldet hade grott länge i vårt land. För att landet skulle kunna bli fritt förstod många att det kunde bli en militär konflikt mellan finländare och de ryska soldater som vara stationerade här.

År 1915 tog sig närmare 2000 unga finländare till Tyskland för att få militär utbildning. Detta var den så kallade jägarrörelsen. Då dessa återvände till Finland vårvintern 1918 kom de att bilda stommen i den vita armén.

Jägarstatyn i Torneå

De blivande jägarna sökte sig till Tyskland från 1914 framåt. En vanlig rutt gick via Vasa och Umeå. Det stora flertalet över-skred gränsen från Torneå till Haparanda.

Jägarstatyn i Torneå till minne av dessa händelser avtäcktes den 11 juli, 1965. Statyn är planerad av Niilo Savia och bär texten:

”Till åminnelse av de Tornedalens män och kvinnor vilka åren 1914 - 1917 förde jägarvolontärer, -aktivister och post över vår västgräns i syfte att frigöra vårt land från det ryska våldet och göra Finland till en självständig stat.”

Varje år utkommer fortsättningsvis böcker som behandlar detta det mest dramatiska skedet i vårt lands historia. Behövs det alltså ännu en bok till? På svenska?

Ja, kan man svara. Dels är litteraturen om kriget av förståeliga skäl finskspråkig. Dels närmar sig denna bok dessa skeenden på ett annorlunda sätt. Här får vi en bild av kriget som det uppfattades under den tid det pågick, i ljuset av dagstidningarnas skrivelser om kriget.

”Den som inte minns sin historia är dömd att upprepa den”, Georg Santanyana